

PROF. DR. EUG. SOKOŁOWSKI.

SKRÓT HISTORJI PEDAGOGIKI

WEDŁUG NAJNOWSZYCH
PODRĘCZNIKÓW SZKOLNYCH

WYDAWNICTWO KSIĘGARNI F. KORNA
W WARSZAWIE ❀❀❀ MARSZAŁKOWSKA 65.

Prof. Dr. EUG. SOKOŁOWSKI.

SKRÓT HISTORJI PEDAGOGIKI

WEDŁUG NAJNOWSZYCH
PODRĘCZNIKÓW SZKOLNYCH.

87644
WYDAWNICTWO KSIĘGARNI F. KORNA
W WARSZAWIE ♦♦♦ MARSZAŁKOWSKA 65.

259673

Przedruk tekstu zastrzeżony.

Druk. OŚWIATA Tel 129-25.

W/235/01

121

PRZEDMOWA.

Skrót historii pedagogiki jest pierwszą częścią. Część druga, obejmująca **skrót pedagogiki teoretycznej** i część trzecia t. j. **skrót pedagogiki metodologicznej (dydaktyki)** wyjdą wkrótce z druku. Dla nieprzeciążania pamięci ucznia wszelkie szczegóły mniej ważne są opuszczone. Natomiast uwzględniona jest w niniejszym dziełku szerzej historia **pedagogiki polskiej**. Przychylne przyjęcie moich skrótów historycznych (historji **starożytnej, wieków średnich, nowożytnej, nowoczesnej i Polski**) tak przez krytykę, jak i czytelników, rokuja nadzieję powodzenia i tej pracy, której brak daje się dotkliwie odczuć w naszej literaturze.

Prof. Dr. Eugenjusz Sokołowski.

Warszawa, wrzesień 1927 r.

Podział Pedagogiki.

Pedagogikę czyli naukę o wychowaniu rozdzielamy na:

- 1) Historję pedagogiki,
- 2) Pedagogikę teoretyczną,
- 3) Pedagogikę metodologiczną (dydaktykę).

Podział Dziejów Pedagogiki.

Dzieje wychowania dzielimy na 4 okresy

- 1) Wychowanie helleńskie i rzymskie,
 - 2) Wychowanie w wiekach średnich,
 - 3) Wychowanie humanistyczne,
 - 4) Wychowanie nowoczesne.
-

OKRES 1.

Wychowanie helleńskie i rzymskie.

GRECJA.

W wychowaniu młodzieży greckiej dają się zauważyć wielkie różnice między szczepem *doryjskim* (Spartanie) i *jońskim* (Ateńscy).

1. **Spartanie.** Według prawodawstwa *Likurga* (820?) dzieci spartańskie były własnością państwa, które też zajmowało się ich wychowaniem. Zdrowe tylko i silne jednostki zostawały do siódmego roku pod opieką matki (*Tajgetos*). Po dojściu do tej epoki życia tak chłopców, jak i dziewczęta oddawano do szkół publicznych. Mężczyźni przebywali do 30-go roku życia w osobnych szkołach (koszarach) pod surową dyscypliną wojskową. Główną wracano uwagę na ćwiczenia fizyczne, wdrażano młodzież do wytrzymałości i hartu (lis). Natomiast nauki były w zaniedbaniu; ograniczały się tylko do recytowania utworów religijnych i patriotycznych oraz do gry na lirze i na flecie.

Wychowanie spartańskie.

Od roku 18 młodzieniec spartański (*efeb*) odbywał służbę wojskową w obozach, a dopiero w 30 roku życia jako *maż* otrzymywał pełne prawa obywatelskie.

Tak jednostronne wychowanie zapewniło Sparcie *militarną* przewagę nad resztą Grecji, która zato ich wyprzedziła daleko *pod względem nauk i sztuk pięknych*.

Ateńczycy. Wychowanie młodzieży w Atenach było inne, niż w Sparcie. *Solon* pierwszy ujął je w pewne *prawa* (594).

Obywatele ateńscy, podobnie jak Spartanie, obowiązani byli do kształcenia swych dzieci w szkołach publicznych.

Do 7 roku chłopiec wychowywał się w domu, do 18 zaś był stale pod nadzorem *pedagoga* (niewolnika), który mu towarzyszył do szkoły. Pierwsze lat 7 wypełniało wykształcenie początkowe, otrzymywane w szkołach od nauczycieli początkowych (*gramatystów*). Główną podstawą umysłowego wykształcenia stanowiła *poezja* (*Homer*).

W 14 roku młodzieniec szedł pod opiekę nauczyciela gimnastyki (*pedotriba*), pod którego kierunkiem ćwiczył się w osobnych zakładach (*palestrach*), a od 18 do 20 roku (*efebja*) przebywał w tak zwanych (*gimnazjach*), zakładach,

nad którymi nadzór utrzymywało państwo. Wychowanie ateńskie dążyło do zupełnej harmonii między rozwojem duchowym a fizycznym (*kalogacja*) i dlatego Ateny stały się *ośrodkiem życia duchowego Grecji*.

Za czasów największego rozwoju kultury ateńskiej uczono jeszcze filozofji, retoryki, matematyki, astronomji, geografji i prawoznawstwa (szkoły *Sofistów*). Przeciwko Sofistom wystąpił *Sokrates*, twórca metody tak zwanej *heurystycznej*. Uczeń Sokratesa *Platon* (426—346) uwydatnił ścisły związek między ustrojem państwowym i wychowaniem jego przyszyłych obywateli (dzieła „*O państwie*” i „*O prawach*”). Myśli Platona rozwinął dalej uczeń jego *Arystoteles* (384—322) w swej „*Polityce*”. *Platon* stworzył szkołę t. zw. *Akademję*, *Aristoteles* — *Liceum*.

Nauki *Arystotelesa* pozostały aż do końca wieków średnich jako najważniejsze źródło wychowania naukowego.

Po śmierci *Aleksandra Wielkiego* (323) nastąpiła *hellenizacja Wschodu*. Zaginęła ochota do gimnastyki i muzyki, lecz skarby naukowe Greków rozlały się szeroką falą po całym Wschodzie (czasy *Aleksandryjskie*). Siedliskiem najwyższego ruchu naukowego stała się obecnie *egipska*

Epoka hellenistyczna

Aleksandrja, posiadającą najstarszy w świecie uniwersytet (*muzeum*).

Uczeni aleksandryjscy streścili całokształt nagromadzonej przez tyle wieków nauki (*encyklopedja*) oraz rozdzielili ją na poszczególne gałęzie wiedzy (7 sztuk „*wyzwolonych*“)

Najsłynniejszy z aleksandryjskich uczonych był matematyk *Euklides* (300), którego podręcznik geometrii używany jest dotychczas w Anglii.

R. R Z Y M.

Podczas wojen punickich Grecy zaczęli napływać do Rzymu, przynosząc swą naukę i kulturę, która zastąpiła wkrótce starożymskie tradycje.

Młodzież rzymska wychowywana była na łonie rodziny, w przeciwieństwie do Grecji, zwykle pod kierunkiem pedagogów greckich. Obok szkół elementarnych (*trywialnych*), gdzie uczyli t. zw. *literatorowie* czytania, pisania i rachowania, były szkoły wyższe (*gramatyczne*). Tam uczono języka greckiego i literatury, nie zaniedbując rzymskie. Jednocześnie języka ojczystego. Szkoły te były dla młodzieży do lat 20. Gdy w ostatnim wieku przed Nar. Chr. nauka wymowy (retoryki) zdobywała coraz większe znaczenie, powstały *szkoły retorów*, w których

uczono krasomówstwa greckiego, a potem i łacińskiego. Wszystkie te 3 rodzaje szkół rozwijały się dalej za Cezarów, którzy szczególnie gramatykom i retorom nie skąpili swych łask, dając im stałe uposażenia państwowe i uwalniając ich od płacenia podatków. Mimo to jednak pedagogika nie posuwała się dalej, gdyż wówczas nauka polegała głównie na *ćwiczeniu pamięci, a nie na rozwoju duchowym ucznia.*

Kobiety w Rzymie nie były tak odsunięte od nauki jak w Grecji.

Rzymianie nie mieli tak bogatej literatury, jak Grecy. Jedyne dzieło, obejmujące całokształt pedagogiki pozostawił *Marek Kwintylijan* (39—100) p. t. „*O wychowaniu mówcy*“ (*instytutio oratoria*).
Literatura pedagogiczna.
Kwintylijan wypowiada swoje zdanie na korzyść szkoły publicznej i jest stanowczym przeciwnikiem kary cielesnej. Znakomite wskazówki pedagogiczne Kwintylijana, zostały dopiero na początku wieków średnich należycie ocenione i zastosowane przez humanistów.

Z chwilą wprowadzenia chrześcijaństwa w Rzymie chodziło o stworzenie *szkoły chrześcijańskiej*. Brak jednak było dzieł, które by mogły zastąpić bogatą literaturę pogańską. Kompromis z chrześcijaństwem chciał wprowadzić *Św. Hieronim* (zm. 420), tłumacz Pis-

ma Św. na język łaciński i autor dzieła pedagogicznego: „*List do Rzymianki Lety*“, w sprawie wychowania jej córki. Najwybitniejszym umysłem na Zachodzie był Św. *Augustyn*, (350—430), którego „Wyznania“ (*Confessiones*) mają duże znaczenie dla historii wychowania. Zalecał on również studjowanie nauk świeckich i sam ułożył kilka dobrych podręczników szkolnych.

Pedagogo-
wie chrze-
ścijański
w Rzymie.

OKRES II.

Wychowanie w wiekach średnich.

Napływ barbarzyńców po upadku cesarstwa Zachodnio-rzymskiego (476) był przyczyną zaniku szkół i oświaty. Chrześcijaństwo wprowadziwszy inne poglądy, niż świat starożytny, stworzyło szkoły zakonne (*Benedyktyni*).

Obok szkół parafialnych (*katechetycznych*), ograniczających się do nauki czytania, pisania i śpiewu kościelnego, powstały *szkoły klasztorne*. Uczono w nich nie tylko chłopców, przeznaczonych do stanu duchownego (*szkoła wewnętrzna*), ale i świeckich (*szkoła zewnętrzna*).

W szkołach tych panowała znaczna karność (różga). Językiem wykładowym była

łacina. Głównym przedmiotem wykładanym w szkole niższej (*trivium*) była gramatyka, a w szkole wyższej (*quadrivium*) muzyka, astronomja, początki arytmetyki i geometria.

Szkoły katedralne (wyższe) zajmowały się przysposabianiem przyszłych duchownych. W szkołach tych wykładali biskupi, a potem kanonicy. Wielkie zasługi na punkcie organizacji szkolnictwa położyli *Karol Wielki* (768—814) przy pomocy Św. *Bonifacego*, Szkoły ka-
apostoła Niemiec i mnicha *Alkuina* tedralne.
oraz *Alfred Wielki*, twórca cywilizacji angielskiej.

W wieku XII nastąpił upadek szkół klasztornych, a charakter szkół katedralnych podniósł się znacznie. (w Polsce szkoły katedralne były: w Gnieźnie, Krakowie, Płocku i Poznaniu). Nauki wykładane we wszystkich tych szkołach średniowiecznych służyły przeważnie tylko do zgłębiania teologii.

Z rozwojem stosunków ekonomicznych i politycznych wytworzyły się ściśle odrębne stany (*rycerski, miejski i rzemieślniczy*), które na swój sposób zorganizowały wychowanie i naukę młodego pokolenia.

Wychowanie rycerskie doszło do najpiękniejszego rozwoju życia i rozkładało się na 3 fazy: 1) od 7 do 14 roku życia chłopiec pełniąc służbę *pania* przygotowywał się do

zajęcia rycerskiego. 2) od 14 do 21 roku jako *giermek* odbywał ćwiczenia wojenne i towarzyszył swemu panu na wojny i turnieje. 3) w 21 roku był zwykle pasowany na *rycerza*.

Wychowanie rycerskie, aczkolwiek bez trybu szkolnego i łaciny utrzymało cały stan w rozkwicie aż do wieku XV, gdy pod wpływem ówczesnych stosunków nastąpił szybki upadek rycerstwa.

Mieszczanstwo po wojnach krzyżowych postaralo się również o nowe szkoły, których kierunek spoczywał przy Radzie miejskiej. W szkołach tych uczono głównie tylko ministrantury. Kierownikiem szkoły był zwykle kleryk z wyższem wykształceniem. Uczniowie dzielili się na płatnych i *mendykantów* t. j. *żaków* żebrzących, utrzymujących się z jałmużny zamożniejszego *mieszczanstwa*.

Stan rzemieślniczy miał również specjalne wykształcenie stanowe, podzielone na wzór rycerstwa na 3 stopnie (uczeń, czeladnik, majster).

W wieku XII zaczynają powstawać pierwsze szkoły wyższe t. j. wszechnice czyli *uniwersytety*. Najstarszy uniwersytet na zachodzie był w Paryżu (Sorbona). Za jego przykładem powstały uniwersytety włoskie w *Rawennie*,

Wychowa-
nie rycere-
skie.

Szkolnic-
two miej-
skie.

Padwie, Bolonji, Salerno, angielskie w *Oxfordzie i Cambridge*, hiszpańskie w *Walencji i Salamance*. W Niemczech w roku 1348 założył Karol IV pierwszy niemiecki uniwersytet w *Pradze*, poczem powstały dalsze uniwersytety, 1364 w *Krakowie*, 1365 w *Wiedniu* i t. d. Ponieważ większość nauczycieli i studentów należało do stanu duchownego, pozostały one więc w ścisłym kontakcie z Kościołem. Pierwszym stopniem po zdaniu egzaminów wstępnych był stopień *bakalarza*, drugim stopniem — *magistra*, trzecim — *doktora*, uprawniające do prowadzenia wykładów na odpowiednich wydziałach wszechnicy.

Powstanie
uniwersy-
tetów.

Przyjęcie chrześcijaństwa przez Polskę z Rzymu (966), złączyło ją z cywilizacją Europy zachodniej. Nie odrazu jednak potworzyły się w Polsce typy szkół klasztornych, jak na Zachodzie. Dopiero za *Władysława Hermana* (1080—1102) i *Bolesława Krzywoustego* (1102—1138), mamy uczonych księży pochodzenia krajowego. Za *Kazimierza Sprawiedliwego* (1177—1104) powstają szkoły katedralne z których najwybitniejsza w *Krakowie*.

W wieku XIII młodzież polska zaczyna wyjeżdżać na uniwersytety zagraniczne, z których wróciwszy, oddaje się zawodowi nauczyciel-

skiemu. Kolonizacja niemiecka po miastach i wsiach, zmusza Kościół polski, do zajęcia stanowiska *narodowego* (arcybiskup *Jakób Swinka* 1285 r.). Wpływy niemieckie zmniejszają się dopiero po zwycięstwie *Władysława Łokietka* (1306—1333) nad elementem niemieckim.

Szkolnictwo w Polsce średniowiecznej.

Kazimierz Wielki (1333—1370) założył w r. 1364 w Krakowie uniwersytet, a właściwie akademję z 3 fakultetami (bez teologicznego). Po śmierci *Kazimierza* uniwersytet przestał działać. Wprowadzenie chrześcijaństwa na Litwie (1386) wzbudziło znów potrzebę uniwersytetu. *Jadwiga* (1386—1399) uzyskała w r. 1397 od papieża pozwolenie na założenie wydziału teologicznego w Krakowie, a *Władysław Jagiełło* (1386—1434) jako wykonawca testamentu swej żony, wydał w r. 1400 akt fundacyjny uniwersytetu krakowskiego, wzorowanego na Sorbonie paryskiej.

Założenie i odnowienie uniwersytetu krakowskiego.

Uniwersytet krakowski zasłynął w ciągu XV wieku jako jeden z najpierwszych w Europie. Obok teologii (rektor *Paweł Włodkowiec*) kwitnęła szczególnie matematyka i astronomia *Wojciech Brudzewski*, (którego uczniem był *Kopernik*).

Mając dzięki uniwersytetowi znaczną ilość nauczycieli wykształconych, rozwinęły się w Polsce szybko szkoły parafjalne, nie tylko w małych miastach, ale i w wielu wsiach.

O K R E S III.

Wychowanie humanistyczne.

Pod koniec wieków średnich powstał we Włoszech *humanizm* (odrodzenie), jako protest przeciwko ideałowi ascetycznemu średniowiecza. Punkt kulminacyjny humanizmu przypada we Włoszech na schyłek XV wieku, zaś w Niemczech, we Francji, w Polsce na pierwszą połowę XVI. Gdy po Humanizm. zdobyciu Konstantynopola (1453), zaczęli uczeni greccy tłumnie napływać do Włoch, szukając ocalenia przed Turkami, ruch humanistyczny rozszerzył się jeszcze o znajomość literatury greckiej.

Ten przewrót w kulturze duchowej wywołał zmianę poglądów na wychowanie. Najpierw wprowadzono do nauki *wychowanie fizyczne* w przeciwieństwie do średniowiecznego umartwiania ciała oraz starano się zastąpić surową dyscyplinę szkolną przez oddziaływanie na ambicję. Cały program studiów naukowych, przystosowany dawniej do potrzeb

Wpływ humanizmu na wychowanie.

duchowieństwa (*scholastyka*) uległ gruntownej zmianie, przyjęto bowiem, jako ideał *wychowanie humanistyczne*.

Nowy system wychowania wpłynął na rozwój piśmiennictwa pedagogicznego, którego praktyczne zasady roznosili po całym świecie emigranci włoscy. Do Europy zachodniej prądy te jednak dochodziły powoli i utrwaliły się w niej dopiero w wieku XVI.

Ważną rolę przy rozwoju humanizmu odegrały sobory, szczególnie *Bazyilejski* (1431 — 1436). Humanizm przenikał powoli i do uniwersytetów, których część po długim oporze poddała się w wieku XVI nowym wpływom. Niektóre uniwersytety, jak np. paryska *Sorbona* i nasz *Kraków* oparły się humanizmowi i zaczęły podupadać.

Daleko szybciej przyjęto humanizm w szkołach niższych t. zw. teraz od wieku XVI *kollegjami* lub *gimnazjami*, z których wkrótce miało się rozwinąć *nowożytnie szkolnictwo średnie*. Ważnym sprzymierzeńcem szerzenia się humanizmu i oświaty był wynalazek druku (przez *Jana Gutenberga* w Moguncji około 1450), Pomimo, że wychowanie humanistyczne nie było dostępne dla wszystkich, jednakowoż stanowiło ogromny postęp

w porównaniu z wiekami średnimi. Nauka uwolniona od pęt teologicznych i zwrócona do wykształcenia społeczeństwa świeckiego wywołała wielki zapal. Ze źródeł tych rozwinęła się bogata literatura pedagogiczna.

Najwybitniejszym ówczesnym pisarzem w tej gałęzi był *Erazm z Rotterdamu* (1467—1537). Był on przeciwnikiem metod scholastycznych, a żądał oparcia nauki na językach klasycznych (łacinie i greckim) i czytaniu arcydzieł tych literatur. *Słusznie* Erazm z Rotterdamu może być nazwanym *reformatorem wychowania publicznego*. Jednocześnie uczył on, że z wykształceniem wewnętrznym ręka w rękę iść musi zachowanie zewnętrzne, co wyświecił w swem dziele: „*O wytworności obyczajów chłopięcych*“ (1530) Erazm pierwszy wymagał jak najszerzego wykształcenia dla kobiet.

Największym pedagogiem humanistycznym był *Jan Ludwik Vires* (1492—1540), który w swem dziele „*O naukach*“ (1531) oparł wychowanie nowożytnie na etyce i psychologii młodzieży. Dotychczasowa reforma szkolnictwa w Europie była w ścisłym związku z Kościołem. Ten stan rzeczy zmienił się skutkiem *reformacji Lutra*, która pierwotnie ujemnie wpływała na szkolnictwo. Luter napisał

Wpływ reformacji na szkolnictwo.

w r. 1524 odezwę, w której zwracał uwagę na upadek szkół i proponuje powiększenie ich liczby. Najwięcej zasług w sprawie podniesienia szkół położył przyjaciel i doradca Lutra *Filip Melancton* (1497 — 1560), znakomity pedagog i humanista. Napisał on wiele doskonałych podręczników dla szkoły średniej oraz opracował w r. 1528 *zarys organizacji szkolnej dla Saksonji*, dzieło służące za wzór dla wielu krajów protestanckich. Reformacja wywarła wogóle dodatni wpływ na rozwój oświaty, wysuwając na pierwszy plan naukę języka ojczystego i ograniczając łacinę do teologii. Nowość ta odbiła się nawet we Francji (szkoły *kalwińskie*). Myśli Lutra wcielił w życie *Jan Sturm* (1507—1582), jeden z najznakomitszych pedagogów XVI wieku.

Szkolnictwo protestanckie rozszerzyło i rozwinęło swą działalność, a dawne szkoły kościelne podupadły lub zniknęły. Reformą szkół zajął się dopiero, między innymi sobór Trydencki (1545—1563) i powierzył to zadanie zakonowi jezuitów (założonego przez *Św. Ignacego Loyole* w r. 1540). Głównym rysem wychowania jezuickiego była jednolitość i jednostajność. Nauka opierała się na programie humanistycznym, ale dostosowanym do wymagań Kościoła. Najważniejszym przedmiotem

wykładowym w kollegjum była łacina, do uczenia której używano gramatyki *Alvarca* zw. pospolicie „*Alwarem*”. Innych nauk uczono bardzo niewiele, zato ćwiczenia fizyczne dla młodzieży były szeroko uwzględniane. Karność była bardzo surowa. Jezuici. System jezuicki wbijał w głowę ucznia cały szereg formalnych wiadomości, aie nie wytwarzał żadnego krytycyzmu.

Oprócz jezuitów wybitnym działaczem na polu pedagogicznym był *św. Karol Boromeusz*, arcybiskup medjolański, twórca seminarjów, przeznaczonych dla wykształcenia młodzieży, poświęcającej się stanowi duchownemu. Boromeusz pozyskał dla szkolnictwa nowo-ułożoną przez *Anielę Merici* kongregację *urszulanek*. *Józef z Kalasanzji* (1556 — 1648) założył zakon *pijarów*, kształcących ubogą młodzież chrześcijańską. Szkoły pijarów rozszerzały się po całym świecie (między innymi i w Polsce) i miały zawsze dużo uczniów, gdyż pijarzy zastosowywali się do indywidualności poszczególnych narodów.

Głównym ogniskiem humanizmu w Polsce była akademja krakowska, a pierwszym jego krzewicielem był niemiecki poeta *Konrad Celtén*. Za panowania Jana Olbrachta (1492—1501)

Nowe organizacje szkolne katolickie

humaniści zyskują potężnego opiekuna *Kallimacha*, doradcy królewskiego. Od r. 1518 zaczęła się ponownie walka teologów krakowskich z nowymi prądami, czego rezultatem był ogólny upadek uniwersytetu krakowskiego.

Początki humanizmu w Polsce.

Z grona włoskich dworaków, humanistów, wyszedł traktat pedagogiczny, znany p. n. listu królowej Elżbiety (żony Kazimierza Jagiellończyka): „*O wychowaniu syna królewskiego*“. Wielkie znaczenie dla dalszego rozwoju

humanizmu w Polsce miały wyjazdy młodzieży polskiej zagranicę do Paryża lub Włoch po naukę. Cały szereg wybitnych uczonych XVI wieku czerpał ząd swą wiedzę np.

Podróże młodzieży polskiej po wiedzę.

Klemens Janicki, Hozjusz, Kromer, Orzechowski Jan Kochanowski, Górnicki („Dworzanin“), Jan Zamojski i t. d. Od czasów reformacji w Polsce młodzież zaczęła wyjeżdżać do uniwersytetów w Niemczech i Szwajcarii. Poznawała tam obce stosunki oraz nabywała za zachodniej ogłady, jakkolwiek cudzoziemskie obyczaje niezawsze wywierały w kraju wpływ dodatni, nawet często utrudniały rozwój własnej kultury.

Pierwsze prace o sprawach wychowawczych napisali w drugiej połowie XVI wieku:

Maricius i Modrzewski. Szymon Maricius (1516—1574) jest autorem dzieła p. t. „*O szkołach czyli akademjach*“ (1511), w którym porównywa stan oświaty we Włoszech z opłakanymi stosunkami szkolnictwa polskiego, szczególnie uniwersytetu krakowskiego. *Andrzej Frycz Modrzewski (1503—1572)* rozvodzi się w swem dziele: „*O poprawie Rzeczypospolitej*“ nad wychowaniem młodzieży, jako czynnikiem pomysłowości państwowej. Żąda on lepszego uposażenia profesorów, oddawanie tych urzędów tylko ludziom odpowiednio wykształconym i liczniejszego zakładania szkół. *Maricius i Frycz* pisali po łacinie, a pierwsze dzieło pedagogiczne w języku polskim wydał *Erazm Gliczner* w r. 1558 p. t. „*Książki o wychowaniu dzieci*“. W przeciwieństwie do 3 poprzednich pisarzy, przedsiębiorczych duchem humanizmu omawia *Mikołaj Rej*, przedstawiciel starszszlacheckich przesałów, w „*Żywocie człowieka poczciwego*“ (1567) rycerskie wychowanie szlachcica.

Polska pedagogika w XVI w

Wobec upadku akademji krakowskiej zaczyna się za *Zygmunta Augusta (1548—1572)* rozwijać *szkolnictwo protestanckie*. Pierwsza tego rodzaju szkoła powstała w Pińczowie r. 1551, którą podniósł na wysoki poziom, przysłany do Polski francuski kalwin *Piotr Statorius*.

W ogłoszonym przez siebie: *Urządzeniu gimnazjum pińczowskiego* Szkolnictwo różnowiercze w Polsce. wyznaczył on językowi polskiemu szeroką rolę i ułożył pierwszą jego gramatykę (1568). Oprócz tego wstawiły się na Litwie 2 wzorowe szkoły *kalwińskie* zał. r. 1625 w Kiejdanach i Słucku. Szkoły luterzańskie stały również wysoko, ale miały więcej charakter niemiecki, jako przeznaczone dla mieszczaństwa niemieckiego. Najwyższy poziom osiągnęły w Polsce *szkoły arjańskie*, jak gimnazjum w Lubartowie i Rakowie.

W czasie rozkwitu tych szkół, szkolnictwo katolickie zupełnie upadło, wtedy biskup *Hozjusz* sprowadził jezuitów i osiedlił ich r. 1564 w Brunsberdze na Warmji, gdzie założyli pierwsze kolegium. Następnie powstały wkrótce w Pułtusk, w Wilnie i w Poznaniu. W r. 1573 jezuita założyli *akademię wileńską* (filozofja i teologia), której pierwszym rektorem był *Skarga*. W dziejach szkół jezuickich w Polsce rozróżniamy stuletni *okres żywotności wewnętrznej*, dopóki walczyli z obozem różnowierczym i po zwycięstwie nad nim *okres zastoju*. Po osiedleniu się w Polsce *pijarów* sprowadzonych przez Władysława IV, między obydwojema zakonami wybuchła zjadła walka,

która nie wychodziła na korzyść ani szkolnictwu, ani nauce. Pomimo tych wszystkich stron ujemnych, szkolnictwo jezuickie spełniło ważną rolę cywilizacyjną, dając oświatę średniej masie drobnej szlachty i rozszerzając kulturę humanistyczną i zachodnią nawet na terenach ziem ruskich.

Akademja krakowska na widok szybkiego rozwoju szkół jezuickich, zdecydowała się w r. 1579 do reformy wydziału filozoficznego. Reforma ta przysłała za późno i nie wydała żadnych owoców. Większy pożytek natomiast przyniosły t. zw. kolonje akademickie t. j. szkoły średnie w Krakowie i na prowincji, stworzone i kierowane przez Akademię.

Z nadejściem reformacji i szkoły *parafialne* przechodziły ostry kryzys. Zaburzenia polityczne za *Jana Kazimierza* (1648) zniszczyły je zupełnie, uniemożliwiając dzieciom chłopskim dostęp do jakiegokolwiek wiedzy. Nowe prądy dostały się nawet na Ruś, gdzie jezuita zakładali liczne szkoły. W Zamościu założył w r. 1595 *Jan Zamojski* wyższą szkołę t. j. *akademię*. W Kijowie utworzył *Piotr, Mohiła*, metropolita kijowski, w r. 1631 kolegium na wzór jezuicki, lecz z charakterem wyznaniowym.

Wychowaniem dziewcząt zajmował się dom, dwór lub klasztor. Wychowanie klasztorne było zupełnie elementarne, stąd też stan oświaty szlachcianek był bardzo niski. Od połowy wieku XVII królowe Francuzki sprowadziły do Polski *wizytki i sakramentki*, zajmujące się wyłącznie wychowaniem dziewcząt.

Z krytyką dotychczasowych studjów książkowych, nie mających żadnego praktycznego zastosowania dla życia, wystąpił francuski literat *Michał Montaigne*. W swych „*Próbach*“ (*Essais*) zalecił wykładać w szkołach naukę filozofji, szczególnie etyki, oświadczył się za usunięciem kar cielesnych i wprowadził gry i ćwiczenia fizyczne dla młodzieży (1580).

Silny wpływ na teorie wychowawcze miały w XVII wieku również prace współczesnych filozofów. *Franciszek Bacon* (1561—1626), filozof angielski, jest twórcą nowej metody empirycznej (doświadczalnej). Poglądy swe wyłuszczył w dziele p. t. „*Wielkie odnowienie nauk*“ (*Instauratio magna*). *Renè Descartes* (Kartezjusz) (1596—1650) położył w swej rozprawie

„*O metodzie*“, o którą oparła się nowożytna pedagogika, również nacisk na doświadczenie zewnętrzne (*obserwacje*). Kartezjusz obalił dawną zasadę, że nauka może tylko stać się

przystępną dla garstki uprzywilejowanych i utrwalił ideę *powszechnego nauczania*. Uczył on, że dla pedagogiki najważniejszą zasadą jest: zaczynać od przedmiotów najprostszych, aby dopiero powoli posuwać się do najtrudniejszych. Pod wpływem tej zasady pedagogika XVII wieku zaczęła się układać w systematyczny i kolejny program nauczania wszystkich przedmiotów szkolnych.

Wszystkie te myśli rozwinął najgruntowniej czeski pedagog *Jan Amos Komeński* (1592 — 1679). W r. 1628 osiedlił on się w Lesznie, gdzie został nauczycielem gimnazjalnym i zaczął pisać swe najważniejsze prace pedagogiczne. W r. 1631 wydał podręcznik łaciny p. t. „*Drzwi języków otworzone*“ (*Janua linguarum reserata*). Komeński chciał nauczyć młodzież łaciny łatwiejszym systemem, a jednocześnie zapomocą tego języka obznajmić uczniów z całym szeregiem wiadomości rzeczowych. Dziełko to zostało przetłumaczone na język polski przez *Andrzeja Węgierskiego*, rektora gimnazjum Leszczyńskiego i wydane w Gdańsku (1633). Uzupełnieniem tej pracy była książka p. t. „*Świat zmysłowy w obrazach*“ (*Orbis sensualium pictus*) wyd. 1658 r. Komeń-

Wpływ filozofów na pedagogikę w XVII w.

Prace i system Komeńskiego.

ski dążył do tego, aby wszyscy bez różnicy stanu i zawodu mogli się kształcić i dlatego podzielił czas życia ludzkiego do nauki na 6 okresów po 4 lata, czemu odpowiadały 4 rodzaje szkół: *macierzyńska, elementarna, łacińska i akademja*. Główne zasady Komeńskiego: 1) ścisła równoległość rzeczy i słów. 2) odpowiednie stopniowanie przedmiotów. 3) szybkie i przyjemne postępowanie do celu. Naczelnym żądaniem Komeńskiego było, aby młodzież uczono tylko słów i nazw, ale w związku z rzeczami. Przez zastosowanie zasad filozofii Bakona do pedagogiki stał się on ojcem *realizmu i metody pogładowej*. Wielką zasługą Komeńskiego jest zasada jego, prowadzenia nauki w szkołach ludowych w języku ojczystym i idea *ogólnej szkoły powszechnej* dla wszystkich, która dopiero w wieku XIX miała odnieść zwycięstwo.

W krajach katolickich nowe idee wychowawcze wprowadzili *janseniści*. Wybitnym autorem pedagogicznym był też arcybiskup *Fénelon* (1651—1715). Napisał dwa dzieła p. t. „*O wychowaniu dziewcząt*“ i „*Wędrowki Telemaka*“.

Następstwem rozłamu religijnego było zupełne zubożnienie dla sporów teologicznych. Olbrzymi zaś rozwój nauk ścisłych i cały

szereg odkryć w XVII wieku rozbudziły w ludziach zaufanie w rozum (*racjonalizm*) wobec czego dawne ideały humanistyczne musiały ustąpić ideom nowym. Jednym z najwybitniejszych ówczesnych filozofów, który teorię wychowania zastosował do nowej idei był *John Locke* (od r. 1632—1704). Najważniejsze jego prace są: „*Badania nad rozumem ludzkim*“ i „*Myśli o wychowaniu*“. Locke rozdzielił wychowanie na 3 rodzaje: fizyczne, intelektualne i moralne. Najważniejszym jest wychowanie moralne. Locke jest przeciwnikiem kar fizycznych, uważa, że *wstyd* jest jedynym hamulcem, aby człowieka utrzymać na drodze cnoty. Genjalne pomysły jego zostały przez współczesnych należycie ocenione i znalazły w późniejszych czasach licznych naśladowców, jak np.: *Rousseau* i *Koński*.

Pierwszym wynikiem nowych poglądów było powolne usuwanie łaciny ze szkół i złagodzenie dyscypliny. Zarazem powstają we wszystkich krajach *akademje szlacheckie* (rycerskie) przeznaczone do wykształcenia oficerów i wyższych urzędników. Program szkół tych był ściśle praktyczny i odrzucał wszelkie wiadomości zbyteczne (filozofję, retorykę, poetykę

Locke.

Akademje szlacheckie.

i t. d.). Uwzględniał natomiast w wysokim stopniu wychowanie fizyczne. Młodzież mieszkała w internatach, połączonych ze szkołami.

Znakomitym pedagogiem protestanckim był pastor *Francke* (1663—1727) i jego uczeń *Hecker*, który otworzył w Berlinie w r. 1747 pierwszą *szkołę realną*.

Podczas, gdy w Europie Zachodniej wzrastała oświata, nastąpił w Polsce już od połowy XVII wieku stuletni *upadek szkół i oświaty* (1550—1750). Arystokracja wysyłała coprawda swych synów zagranicę, ale ogół średniej szlachty zmuszony był oddawać swe dzieci do szkół jezuickich, gdzie uczono mało i źle.

Temu starał się zaradzić młody pijar *Stanisław Konarski* (1770 — 1773), który uzupełniwszy swe wykształcenie zagranicą założył w Warszawie pierwszą szkołę szlachecką *Collegium Nobilium*.

Program nauk w tej szkole opierał się na nowoczesnych zasadach zagranicznych, zastosowanych do warunków miejscowych. Uczniami byli z początku synowie magnaccy, a potem i średniej szlachty. Łacina była ograniczona tylko do pierwszych 3 klas, uczono jej podług nowego, ułożonego przez Konarskiego podręcz-

niką (zamiast dawnego „Alwara”). Przewszystkiem zaś wprowadzono naukę języka ojczystego i francuskiego, przedmiotów t. zw. „realnych”, ćwiczenia fizyczne i wojskowe młodzieży. Konarski nie poprzestał na założeniu swej szkoły, lecz postanowił przekształcić inne szkoły pijarskie w Polsce, według swych myśli.

Projekty te zatwierdził papież Benedykt XIV („*Ustawy wizytacji apostolskiej*”). Język łaciński pozostaje coprawda jeszcze w szkołach, lecz równorzędnie idzie nauka języka polskiego. Nowością w ustawach pijarskich były *seminarja*, gdzie kształcono starannie przyszłych nauczycieli. *Reformę Konarskiego* przyjęli nawet jego wrogowie (jezuici), a z ulepszonych szkół pijarskich wychodziła dzielna młodzież, świadoma swych obowiązków obywatelskich (Kościuszko). Szkoły pijarskie kwitły nadal w wieku XIX, aż do stłumienia powstania listopadowego, gdzie zostały zamknięte z rozkazu Mikołaja I.

OKRES IV.

Wychowanie nowoczesne.

Krytycyzm rozbudzony przez filozofów XVII wieku (Locke i t. d.) zastosowano w wieku Oświecenia także i do prawd umysłowych na polu pozna-

Początki
szkół real-
nych.

Reforma
szkolna Ko-
narskiego

Upadek
oświaty
w Polsce
w XVII w.

Encyklope-
dyści.

nia świata. Wyraził się on w wielkim „*Słowniku rozumowanym nauk, sztuk i kunsztów*“ czyli t. zw. „*Encyklopedji*“ wydawanej przez grono filozofów francuskich pod przewodnictwem Diderota od r. 1751. Wysunięcie studjum natury i zepchnięcie teologii i filozofji na drugorzędne miejsce miało też wielkie znaczenie w sprawie wychowania. Odtąd mamy w tej dziedzinie już nie tylko krytyki, a ostre ataki na wychowanie szkolne.

Pierwszym, który wskazał pedagogice nowoczesnej nowe tory był filozof francuski Condillac (1715 — 1780). Myśli swe streścił w dziele p. t. „*Kurs nauk dla wykształcenia ks. Parmy*“, (wnuka Ludwika XV i Marji Leszczyńskiej). Nowe teorie pedagogiczne Kondyllaka, wymagające samodzielności wychowania szybko rozpoznały się w Europie. W r. 1777 Polska Komisja Edukacyjna zwróciła się do niego z prośbą o napisanie podręcznika logiki.

Twórcą wielkiego systemu pedagogicznego był przyjaciel Kondyllaka, Jan Jakób Rousseau (1712—1778), jeden z największych umysłów XVIII wieku. Pierwszym jego dziełem była rozprawa konkursowa na temat: „*Czy postęp nauk i sztuk przyczynił się do zepsucia,*

czy uszlachetnienia obyczajów?“ Rousseau na pytanie to odpowiedział przecząco, wykazując, że nauki i sztuki przyczyniły się do zepsucia obyczajów ludzkości. W następnej pracy „*O nierówności między ludźmi*“ potępił on dotychczasowy ustrój społeczny i powoływał do powrotu do *stanu natury*. Swe teorie rewolucyjne rozwinął w rozprawie „*O umowie społecznej*“ (*Contrat social*). Najgłośniejszym dziełem pedagogicznym jego był „*Emil czyli o wychowaniu*“ (1672). Myślą przewodnią Russa było *wychowanie naturalne*. Z myśli tej wyprowadził 2 zasady pedagogiczne: 1) że wychowanie musi być *negatywne* t. j. pozwalające na swobodny rozwój natury ludzkiej w dziecku i nie zważające na żadne zwyczaje i 2) *progresywne* t. j. uwzględniające psychologję 4 stopni rozwoju dziecka: a) niemowlęctwo, b) dzieciństwo do 12 roku c) *wiek przejściowy* do 15 r. d) *młodzieńczość* do 20 r. Nad zasadami „*Emila*“ rozwinęła się szeroka polemika naukowa. W r. 1771 wydał Rousseau „*Uwagi o rządzie polskim*“ W r. 1759 wypędzono jezuitów z Portugalji, gdyż zarzucano im, że prowadzą tylko intrygi polityczne, a w r. 1762 z Francji. Wypędzenie jezuitów z Francji spowodowało nagły upadek szkolnictwa, któremu postanowił zaradzić prawnik francuski *La Cha-*

lotais w swej pracy „Szkic wychowania narodowego“ (1763). Żądał on szkolnictwa świeckiego, czem miały się zająć państwo, rząd i prawodawstwo. Zadanie to ^{Sekularyzacja szkoły.} podjął się wykonać parlament parryski, na którego czele stał prezydent Rolland. W r. 1768 wystąpił Rolland ze swoim „Planem edukacji“ żądając jednolitego szkolnictwa w całym państwie. Językiem wykładowym miał być język ojczysty, a szkolnictwo prywatne pod nadzorem państwa. Plany Rollanda nie doszły do skutku po zniesieniu parlamentów (1772) oddano znów kollegja zakonom. Nowe idee wychowawcze rozeszły się jednak z Francji po całej Europie i *wpłynęły szczególnie ożywczo na reformę szkolnictwa w Polsce.*

Wielką zasługą pedagogiczną wieku Oświecenia jest podjęcie hasła *oświaty ludu*. Poglądu tego bronili szczególnie t. zw. *fizjokraci*, których przekonania dotarły i do Polski, a zasady te rozpow szechniał pijar *Antoni Popławski* przedstawiając pierwszy w naszym kraju program *szkoły ludowej*.

Wpływowi francuskiej teorii pedagogicznej ulegli i Niemcy. W r. 1737 powstaje w Niemczech na wzór Halli nowy uniwersytet w Ge-

tyndze, który stał się w owych czasach ośrodkiem nauki i oświaty. W końcu wieku XVII większość niemieckich uniwersytetów przeprowadziła reformę, a przekształceniem szkół średnich zajął się pod wpływem Russa pedagoga niemieckiego *Jan Bernard Basedow* (1724 — 1790), który rozwinął swe poglądy w dziele

Reforma
szkolnictwa
w Niem-
czech.

p. t.: „*Książka metod dla ojców i matek rodzin i narodów*“ (1770). Praktycznie przeprowadził on swoje zasady w szkole w Dessau. Myśli Basedowa rozpowszechniał dalej uczeń jego *Salzmann*, autor pierwszego podręcznika gimnastyki szkolnej i pisarz dla dzieci. Szkolnictwo ludowe zostało poparte przez króla pruskiego *Fryderyka II* (1740 — 1786), który ogłosił „*Regulamin powszechnych szkół wiejskich*“. Praca oświatowa nad ludem ożywiła się w Prusach dzięki licznym szkołkom, założonym przez zamożnego szlachcica *Eberharda von Rochow* (1734 — 1805). Ruch reformatorski oświecenia, ogarnął wkrótce całe Niemcy i Austrię.

Stanisław August Poniatowski (1764 — 1795), gorący zwolennik kultury Oświecenia założył w r. 1766 „*Szkołę Rycerską*“, której kierownikiem był *ks. Adam Czartoryski*. Po traktacie rozbiorowym (1772) zeżądał na sejmie 1773 r. poseł *Feliks Oraczeński*, narodowej organizac-

wychowania, której projekt został przyspieszony nagłem zniesieniem zakonu jezuickiego przez Klemensa XIV (1773).

W r. 1773 uchwalono stworzenie „Komisji Edukacji Narodowej”, pod której zarząd oddano wszystkie szkoły. Dla rozbudzenia zainteresowania reformą szkolną Komisja ogłosiła w r. 1775: „Sposób edukacji w 15 listach opisanych” pióra Franciszka Bielińskiego oraz prace fizjokraty ks. Antoniego Popławskiego

Działalność
Komisji
Edukacyjnej.

p. t. *O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacji obywatelskiej projekt*“. Po pracach przygotowawczych Komisja powołała „T-wo do ksiąg elementarnych“. Na sejmie w r. 1776 Komisja otrzymała zarząd majątków pojezuickich, przez co miała zapewnione środki materialne. Wówczas na wniosek ks. Hugona Kollątaja przystąpiono do gruntownej reformy akademii krakowskiej i wileńskiej (Poczobut). Wszystkie przepisy i zasady Komisja zebrała i ogłosiła urzędowo w r. 1783 p. t. „Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla Stanu Akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane“. W r. 1785 wydano znakomity „Elementarz dla szkół parafjalnych“, łączący naukę pisania z czytaniem (metoda Kopczyńskiego), a w 1787 r. ogłosił Grzegorz Piramowicz (1735 — 1801),

główny opiekun naukowej działalności Komisji swe doskonałe „Powinności nauczyciela w szkołach parafjalnych“ oraz podręcznik „Wymowy poezji dla szkół narodowych“.

Idee Komisji popularyzowały pisma perjo-dyczne („Monitor“), Ignacy Krasicki w swym „Doświadczyńskiego przypadku“, Adam Czartoryski w „Listach Imci Pana Doświadczyńskiego“ i Stanisław Staszic w swej wybitnej pracy „Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego“ (1783).

Przyczyną niepowodzenia Komisji była niechęć duchowieństwa zakonnego względem jej reform i drobnej szlachty do nowych szkół. Mimo tego wprowadziła Komisja cały szereg nowości w życie wychowawcze narodu, jak upaństwowienie i sekularyzacja szkolnictwa, reformę uniwersytetów i nowe podręczniki, przyczyniła się więc do odrodzenia narodu. Ostatnim dziełem Komisji było w r. 1792 wydanie orędzia do młodzieży (pióra Piramowicza) p. t. „Uniwersał zachęcający młodzież edukującą w szkołach do błagania Boga o odwrócenie nieszczęść i klęsk od Ojczyzny naszej“.

Upadek
i ocena
Komisji.

Postępowe myśli w wieku Oświecenia na polu wychowania i szkolnictwa, znalazły częściowe urzeczywistnienie w XVIII wieku. Zasady rewolucji francuskiej, że państwo obowiąz-

zane jest dostarczać nauki początkowej szerokim warstwowi ludności, (*Condorcet*) przeprowadził praktycznie znakomity pedagog *Jan Henryk Pestalozzi* (1746 — 1827), autor dzieł „*Wieczór samotnika*” i „*Lenart i Gertruda*”.

W r. 1800 Pestalozzi otworzył własny zakład wychowawczy dla dzieci Henryk
warstwy średniej od lat 5 do 13 Pestalozzi.

wraz z seminarjum nauczycielskiem. Wyniki swych doświadczeń pedagogicznych zebrał on w książce p. t. „*Jak Gertruda uczy swoje dzieci*”? Pestalozzi wpłynął ożywczo na ruch pedagogiczny w Europie, wywołując wszędzie głębokie zainteresowanie się *szkolnictwem początkowym* i wprowadzając do szkoły elementarnej racjonalny i logiczny program nauki liczący się z *psychologią dziecka i jego zdolnościami*.

Około r. 1800 powstał w Niemczech kierunek *neohumanistyczny*, będący potępieniem dotychczasowej kultury stanowej i wyznaniowej. Największe znaczenie mają na polu teorii pedagogicznej prace filozofa *Jana Herbart* (1776—1841) p. t. „*Pedagogika ogólna, z celu wychowania wysnuta*” Neohuma-
(1086) i „*Zarys wykładów pedagogicznych*” (1853). Pestalozzi i neo-
humaniści znaleźli oparcie w opinii publicznej
nizm.

Europy z początkiem XIX wieku (1800—1815), ale czasy reakcji (1815 — 1830) były wrogię oświacie i oddały szkolnictwo z powrotem pod władzę kościołów.

Szkolnictwo najniższe (ludowe) było w swych początkach w wieku XVIII całkiem uzależnione od Kościoła. Dopiero rewolucja francuska dała hasło do zupełnego wyzwolenia tej szkoły z pod władzy duchownej. W duchu Pestalozziego działał *Adolf Diesterweg* (1790—1866) pracując przede wszystkim około przygotowania do nich odpowiednich nauczycieli. Rozwój
szkolnictwa
elementar-
nego.

W tym celu wydał on w r. 1834 gruntowny „*Przewodnik w kształceniu niemieckich nauczycieli*”, klasyczną pedagogikę seminaryjną XIX wieku. Dzięki jego pracom niemiecka szkoła ludowa i niemieckie seminarjum nauczycielskie stało się wzorem dla wszystkich narodów w Europie.

W wieku XIX powstały: 1) szkoły *realne*, dające wykształcenie ogólne (bez języków klasycznych). 2) szkoły *techniczne*: wyższe (*politechniki*), średnie i niższe (*przemysłowe*). 3) szkoły dla niewidomych i głuchoniemych. Nowe typy
szkół w XIX
wieku.

W wieku „Oświecenia” wszyscy pedagogowie wykazywali konieczność wychowania dzieci

w wieku przedszkolnym wyłącznie przez matkę. W końcu wieku XVIII zaś poczęto tworzyć osobno instytucje wychowujące dzieci poza rodziną t. j. *ochronki*. Właściwym twórcą ochronek był uczeń Pestalozzowego, wybitny pedagog niemiecki *Fryderyk Froebel* (1792—1852), który założył w Niemczech w r. 1837 pierwszy „ogródek dziecięcy” (zabawy ruchowe). Chociaż ogródki freblowskie przyjęte były w Niemczech z początku niezyczliwie, zdobyły jednak szerokie uznanie na całym świecie.

W II połowie w. XIX pod wpływem wielkiego rozwoju nauk przyrodniczych pedagogika zażądała, aby wychowanie było zastosowane do współczesnych potrzeb. Głównym przedstawicielem tych poglądów był filozof angielski *Herbert Spencer* (1820 — 1903), który w swej pracy „*O wychowaniu umysłowem, moralnem i fizycznym*” (1861) dowodził, że jedynie tylko nauki ścisłe i przyrodnicze posiadają wartość wychowawczą, zadaniem wychowania zaś jest przygotowywać człowieka do pełnego życia (fizycznego, zarobkowego, rodzinnego i estetycznego). Jednostronne, choć świetne poglądy Spencera, charakterystyczna jego trzeźwość, odpowiadająca wiekowi pozytywistycznemu,

Wychwanie
przed-
szkolne.

Wychowanie
pozyty-
wistyczne.

wykazują zupełny brak wychowania *idealnego*. Natomiast trwałą zasługą Spencera jest zwrócenie baczonej uwagi na potrzebę nauk przyrodniczych w wychowaniu, co umożliwiło dalszy rozwój szkół realnych w Europie.

Rozbiory ziem polskich przerwały ciągłość znakomitych prac naszej Komisji Edukacyjnej. Już od I rozbioru (1772) Prusy zabrały się energicznie do germanizacji szkół polskich. Popierały one przedewszystkiem szkoły elementarne przy jednoczesnym ograniczeniu szkół średnich, zużytkując na germanizację polskie fundusze szkolne. Te pierwsze koncepcje wychowania pruskiego upadły ze zwycięstwem Napoleona pod Jeną i utworzeniu w r. 1807 Księstwa Warszawskiego.

Stan oświaty w zaborze *austrjackim* był daleko niższy, niż w zaborze pruskim, gdyż Galicja już od r. 1772 nie zaznała dobrodziejstw działalności Komisji Edukacyjnej. Rządy *Marji Teresy* (1740 — 1780) i *Józefa II* (1780 — 1790) nie przyczyniły się do poprawy tych stosunków, gdyż szkoły niższe były niemieckie, pozamykano dawne kolegja oraz Akademię Zamoyską, natomiast urządzono nieliczne szkoły łańcińskie. W r. 1784 *Józef II* założył uniwersytet we Lwowie, lecz profesorami byli przeważnie

Oświata
w zaborze
pruskim
do r. 1807.

Niemcy i wkrótce został on zwinieły w r. 1805. Zamierzoną po III rozbiore (1795) germanizację uniwersytetu krakow-^{Szkolnictwo polskie}skiego przerwało wcielenie Krakowa do Księstwa Warszawskiego (1809).^{w zaborze austriackim} W r. 1805 wydano dla Galicji t. zw. polityczną ustawę szkolną, zaprowadzającą w szkole niższej język niemiecki (obowiązującą do 1866 r.).

Z powodu zbyt niskiego poziomu kultury rosyjskiej szkolnictwo polskie w tym zaborze nie uległo tak szybkiej rusyfikacji. Na całej Litwie i Rusi szkolnictwo pozostało w ręku jezuitów, którzy pod opieką *Katarzyny II* (1772—1796) doczekali się wskrzeszenia swego zakonu (1813). *Aleksander I* (1801—1825) pod wpływem *ks. Adama Czartoryskiego* oparł organizację szkolnictwa wszystkich ziem zabranych Polsce na doświadczeniach Komisji Edukacyjnej.^{Rozkwit szkolnictwa polskiego na Litwie} W r. 1803 założył *uniwersytet wileński*, któremu nadał szeroką autonomję i kierownictwo wszystkich szkół na Litwin i Rusi (*Jan Śniadecki i Tadeusz Czacki*). Młodzież uniwersytecka w Wilnie stała na bardzo wysokim poziomie moralnym i naukowym. Zorganizowana była w szereg tajnych stowarzyszeń (*Filomaci i Filareci*). Między wychowankami

uniwersytetu byli: *Mickiewicz, Słowacki, Kraszewski* i t. d. Świetny rozwój szkolnictwa litewskiego wywołał opór *reakcji rosyjskiej*, rozpoczęty w r. 1823 wykryciem tajnych związków młodzieży, czego rezultatem było ustąpienie *Czartoryskiego*, mianowanie kuratorem *Nowosilcowa* i zamknięcie uniwersytetu wileńskiego w 1832 r.

Zarazem w r. 1803 przystąpiono do organizacji szkolnictwa średniego i niższego. Właściwym kierownikiem był działający w ukryciu *Hugo Kollataj*, dawny rektor uniwersytetu krakowskiego. Z pod jego pióra wyszedł w r. 1804 projekt organizacji szkół parafjalnych na Podolu,^{Szkolnictwo polskie na Wołyniu} Wołyniu i Ukrainie. Był on też inicjatorem założonego w r. 1805 przez *Czackiego* *liceum w Krzemieńcu*, składającego się z 4-klasowej szkoły niższej i dwuletnich kursów wyższych. Rektorem był poeta *Alojzy Feliński*. Szkoła ta wychowała cały szereg znakomitych obywateli. (*Antoni Malczewski*). Szkoły niższe na Litwie i Wołyniu nie mogły się pomyślnie rozwijać z powodu braku funduszków.

W *Księstwie Warszawskim* (1807 — 1812) utworzono *Izbę Edukacyjną* pod przewodnictwem *Stanisława Potockiego*, która w 1808 r. ogłosiła „*Urządzenie szkół miejskich i wiejskich*

elementarnych" według ducha nowej konstytucji Napoleona (zniesienie poddaństwa chłopów), Wielkie zasługi dla szkolnictwa elementarnego położył *Konstanty Wolski* (1762—1810), autor elementarza „*Przepisy początkowego czytania, pisania i rachowania*” oraz *Szkolnictwo* dzieła p. t. „*Przepisy dla nauczycieli*” w Księstwie *dających naukę początkowego czytania*” w Warszawie. W r. 1812 Izba została przekształcona w „*Dyrekcję Edukacyjną*”, w Królestwie Kongresowym, również pod przewodnictwem *Potockiego*, a po powstaniu Królestwa Kongresowego w „*Komisję Rządową Wyznań i Oświecenia Publicznego*”, której ministrem został *Potocki*. Utworzono 2 seminarja nauczycielskie w Łowiczu i w Puławach. Komisja Oświecenia wydała w r. 1817 przepisy p. t. „*Instrukcja dla nauczycieli szkół początkowych wiejskich i miejskich względem ich stanu i obowiązków*”. Dla ubogiej młodzieży miejskiej utworzono *szkoły cyrkulowe*, dla młodzieży rzemieślniczej *szkoły niedzielne*. W r. 1818 powstał w Warszawie *instytut dla głuchoniemych* (ks. *Falkowski*). Organizacją szkół średnich zajęło się od r. 1810 *Towarzystwo Elementarne*. W szkołach średnich 6-klasowych (*województw*) wprowadzono egzamin dojrzałości, otwierający wstęp do uniwersytetu. W r. 1816 utworzono w War-

szawie uniwersytet. Z wyjątkiem niektórych przedmiotów wykładanych po łacinie, wykłady były w języku polskim. Jednocześnie stworzono w kraju szereg *szkół zawodowych*, w Warszawie *szkołę leśną*, w Kielcach *górnictwem*, w Marymoncie *rolniczą*.

Rozwój ruchu oświatowego wywołał opór reakcji, poparty przez rząd rosyjski. W r. 1821 *Aleksander I* dał dymisję ministrowi *Potockiemu* za jego satyrę p. t. „*Podróż do Ciemnogrodu*”. Ministrem został *Grabowski*, a dyrektorem *Szaniawski*. Zmiany te oznaczają upadek szkolnictwa w Królestwie Kongresowym. W r. 1829 większość szkół wiejskich upadła, a średnich upadła do połowy. Reakcja po r. 1821. Rząd rosyjski zaś założył w Warszawie *kuratorję szkolną*, której powierzono policyjny nadzór nad uczniami i profesorami. Zarządzenia te popchnęły młodzież do oporu i organizacji tajnych związków.

Na polu piśmiennictwa pedagogicznego w wieku XIX jedno z pierwszych miejsc zajmuje *Hugo Kollataj*. Z dzieł jego znane są „*Listy anonima do St. Małachowskiego, marszałka sejowego*”, pisane w r. 1788 w obronie zagrożonego bytu Komisji Edukacyjnej oraz doskonały podręcznik etyki p. t. „*Porządek fizyczno-moralny*” (1810) Wiele spostrzeżeń

o wychowaniu, rozproszonych w rozprawach naukowych napisał wychowanek Kollątaja, znakomity matematyk i astronom Jan Śniadecki, (1756 — 1830). Brat jego Jędrzej Śniadecki (1768—1838), lekarz i chemik napisał w r. 1805 „*Uwagi o fizycznym wychowaniu dzieci*”. Dzieło to do dziś dnia ma wielką wartość. Pracę o wychowaniu kobiet napisała Klementyna z Tańskich Hofmanowa (1798—1845) p. t. „*Pamiętka po dobrej matce*” (1819), starając się przekształcić dotychczasowe francuskie wychowanie kobiet z wyższych stanów na narodowe i społeczne. Poglądy Hofmanowej uzyskały aprobatę społeczeństwa, czego wyrazem było utworzenie w r. 1825 *Institutu rządowego wychowania panien*, w którym jej powierzono wykład nauki obyczajowej. W r. 1826 Komisja Oświecenia ogłosiła specjalne przepisy kształcenia dziewcząt p. t. „*Szczegółowa instrukcja względem sposobu dawania nauk po pensjach i szkołach płci żeńskiej*”.

Upadek powstania listopadowego był zarazem ruiną szkolnictwa polskiego w zaborze rosyjskim. Zamknięto wszystkie szkoły wyższe, wiele średnich i niższych, lecz nie zdołano wytepić polskości. W Królestwie zamknięto *Towarzystwo Przyjaciół Nauk*, uniwersytet

warszawski i szkoły pijarskie oraz rozwiązano *Komisję Oświecenia*, zamiast której powstała *Rada wychowania publicznego* pod kierunkiem Szaniawskiego. W r. 1833 nadał Mikołaj I nową ustawę szkolnictwu, która obniżyła poziom naukowy, wprowadziła naukę języka rosyjskiego i surowe przepisy dyscyplinarne. W r. 1839 skasowano Radę i ustanowiono *Okręg naukowy warszawski*, podporządkowany rosyjskiemu ministerstwu oświaty. Wynikiem tych reform, była powolna ruina szkół średnich oraz zupełny upadek i zanik szkół elementarnych, szczególnie wiejskich.

Rząd *austrjacki* zajął się ccprawda od 1815 r. organizacją szkolnictwa galicyjskiego t. j. otworzono w r. 1817 uniwersytet we Lwowie i większą ilość szkół średnich. Wkrótce jednak przystąpiono pod wpływem reakcji do germanizacji uniwersytetu lwowskiego, ograniczenia szkół średnich i utrzymania szkolnictwa elementarnego na najniższym poziomie. Rewolucja r. 1848 przyniosła Austrii reformę uniwersytetu i szkół średnich, Galicja jednak nieprędko miała z nich osiągnąć korzyści. Na *Śląsku Cieszyńskim* rząd austriacki wprowadził już od 1777 r. systematyczną ger-

Upadek
szkolnictwa
w zaborze
rosyjskim.

Germani-
zacja w za-
borze
austrjackim.

manizację całego szkolnictwa. Językiem wykładowym obok niemieckiego był język czeski. Mimo reformy 1848 r. Śląsk jeszcze w r. 1868 nie miał wcale szkół polskich, jedynie szkoły ewangelickie używały podręczników polskich.

Najwyżej stała jeszcze oświata w małej *Rzeczypospolitej Krakowskiej* (1815—1846). Obok do dziś istniejącego Uniwersytetu Jagiellońskiego zajęto się gorliwie szkolnictwem średnim i elementarnym, wprowadzając przymus szkolny. Zajęcie Krakowa przez Austrię w r. 1846 zatrzymało ruch oświatowy na pewien czas.

Rząd pruski przystąpił na Śląsku do natchmiastowej, bezwzględnej germanizacji szkół, w Wielkopolsce natomiast zachował z początku pewne pozory. Środowiskiem oświaty było polskie seminarjum w Poznaniu (*św. Marji Magdaleny*), którego najwybitniejszym wychowankiem był *dr. Karol Marcinkowski*.

Po upadku powstania listopadowego zaczęto szybko ograniczać język polski, zatrzymując go jako wykładowy tylko w najniższych klasach. Po wstąpieniu na tron *Fryderyka Wilhelma I* (1840—1861) germanizacja została chwilowo zatrzymana, a w r. 1841 założył *Marcinkowski Towarzystwo naukowej pomocy dla młodzieży*.

Rzeczpos-
polita
Krakowska

Oświata
w zaborze
pruskim
do r. 1871.

Wkrótce jednak reakcja polityczna w Prusach zaczęła przesładować szkoły polskie, które po wojnie francusko-pruskiej w r. 1871 zupełnie zgermanizowano.

Najwybitniejszym polskim teoretykiem pedagogicznym był *Bronisław Ferdynand Trentowski* (1808—1869), którego dzieło: „*Chowanna czyli system pedagogiki narodowej*“ (1842) było jedną z najlepszych ówczesnych prac pedagogicznych.

Dzieło to zjednało autorowi w całej Polsce szeroki rozgłos i popularność, tembardziej, że zawiera cały szereg myśli aktualnych do dnia dzisiejszego (w zakresie wychowania samodzielności). Z innych polskich pedagogów położył zasługi na polu piśmiennictwa wielkopolski nauczyciel *Ewaryst Estkowski* (1820—1856), z którego inicjatywy powstało w Poznaniu „*Towarzystwo pedagogiczne*“ i czasopismo „*Szkola Polska*“. Pod wpływem prac filozoficznych *Karola Libelta* i nawiązując do przerwanych prac Komisji Edukacyjnej, *Estkowski* zajął się reorganizacją szkolnictwa elementarnego. Napisał kilka dobrych podręczników jak: „*Metoda pisania i czytania*“, „*Książka do pierwszego czytania*“ i „*Nauki wiejskie, dotyczące się gminy i stosunków wieśniaka*“. *Stanisław Jachowicz*, (1796—1857) zwany „polskim

Polscy
teoretycy
pedago-
giczni.

Pestalozzim" napisał cały szereg bajek i powiastek dla dzieci, które miały wielką wartość wychowawczą i cieszyły się w całej Polsce ogromną popularnością.

Z wstąpieniem na tron liberalnego Aleksandra II (1855 — 1881) i Królestwo Kongresowe otrzymało samorząd szkolny. W r. 1861 zniesiono okrąg naukowy warszawski i przywrócono Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, której dyrektorem został mianowany margr. Aleksander Wielopolski. Na jego wezwanie opracował znany powieściopisarz Józef Korzeniowski nowy projekt ustawy szkolnej, zatwierdzonej w r. 1862 jako: „Ustawa o wychowaniu publicznem w Królestwie Polskiem”. Wszystkie szkoły: elementarne, średnie (*gimnazja*) i wyższe otrzymały polski język wykładowy. W r. 1862 otworzono w Warszawie Szkołę Główną, złożoną z 4 wydziałów t. j. pierwszy i jedyny uniwersytet polski w zaborze rosyjskim od r. 1832. Rektorem był dr. Józef Mianowski. Szkoła Główna dostarczyła Królestwu między innymi dobrych nauczycieli dla szkół średnich. Próby Wielopolskiego równouprawnienia Żydów w zakresie szkolnictwa nie udały się z powodu oporu centralnych władz rosyjskich.

Reforma
Wielopolskiego.

Szkolnictwo rządowe dla dziewcząt zniesiono za wyjątkiem *Instytutu Maryjskiego*, przeniesionego z Puław do Warszawy, gdyż Wielopolski był zwolennikiem prywatnego szkolnictwa żeńskiego.

Niestety wszystkie te piękne reformy za ledwo weszły w życie, gdy *powstanie polskie* (1863 — 1864) spowodowało reakcję rosyjską i rusyfikację wszystkich szkół. W r. 1867 zniesiono Komisję Rządową i przywrócono okręg warszawski, Szkołę Główną przekształcono na uniwersytet rosyjski, a w szkołach średnich zaprowadzono wykład wszystkich przedmiotów w języku rosyjskim. Pomimo swej krótkotrwałości reforma szkolna wywarła głęboki wpływ na społeczeństwo polskie, budząc w nim ducha narodowego, przywiązanie do rodzimej kultury i zapał do nauki. Szczególna zasługa to była Szkoły Główniej, z której działalności powstał cały ruch naukowy i literacki t. zw. okresu *pozytywistycznego*. Owocną działalność rozwinęło założone po śmierci rektora Mianowskiego przez jego uczniów dr. Chałubińskiego i Przysiańskiego „*Towarzystwo Kasy imienia Mianowskiego*”.

Upadek
reformy
Wielopolskiego.

Rusyfikacja zaznaczyła się i na Litwie za

mykaniem szkół polskich (rządy *Murawjewa*), a nawet zakazem wszelkiego prywatnego nauczania języka polskiego (1892). W Królestwie ustawy szkolne z r. 1872 wprowadziły nawet do szkoły elementarnej obowiązkową naukę czytania i pisania po rosyjsku. Dalej jeszcze poszedł osławiony kurator *Apuchtin*, który za swoich rządów (1879—1897) Rusyfikacja zniósł w szkole ludowej nawet naukę religii w języku ojczystym. W uniwersytecie warszawskim zniesiono katedrę polskiej literatury, usunięto uczonych polskich i dla wzmocnienia elementu rosyjskiego ściągano do niego moło wykształconych seminarzystów z całej Rosji. Społeczeństwo polskie zorganizowało energiczną akcję obronną w narodowym wychowaniu oraz w silnym ruchu naukowym i kulturalnym (pozytywiści i *praca organiczna*). Wyrazem tych prądów był rozwój literatury pedagogicznej (*Prus, Chmielowski i Dygasiński*). W r. 1881 powstają 3 wybitne pedagogiczne wydawnictwa: „*Encyklopedja wychowawcza*”, „*Rocznik pedagogiczny*” i „*Przegląd pedagogiczny*”, czasopismo, gdzie drukowali rozprawy najlepsi ówcześni pedagodzy jak: *I. Wł. Dawid, Florjan Łagowski, St. Karpowicz, Aniela Sycówna* i t. d.

Zwycięstwo Prus nad Francją w r. 1871

wywołało w Wielkopolsce silniejszą germanizację oraz walkę rządu z Kościołem katolickim (*Kulturkampf*). Wszystko to odbiło się na szkolnictwie polskim. W szkołach średnich i elementarnych wprowadzono od r. 1873 język niemiecki, pozostawiając polski tylko na stopniu najniższym i powierzając go nauczycielom Niemcom. Polaków usuwano wogóle od szkolnictwa i przenoszono do prowincji czysto niemieckich. Prawo o strejkach i karach szkolnych z r. 1886 zmuszało opornych rodziców do posyłania dźiatwy do szkoły niemieckiej. Od r. 1901 wprowadzono nawet w szkołach elementarnych wykład religii w języku niemieckim, co wywołało w r. 1906 — 1907 strejk rodziców i dzieci. Brak szkoły polskiej obniżył w całym zaborze piuskim poziom życia umysłowego i osłabił współpracę kulturalną z innymi zaborami.

W *Galicji* rektor uniwersytetu Jagiellońskiego *Józef Diel* wydał w r. 1865 dzieło „*O reformie szkół krajowrch*”. Domagał się w nim: unarodowienia szkolnictwa, polskiego języka wykładowego, moralnego i materjalnego podniesienia stanu nauczycielskiego i zaprowadzenia przymusu szkolnego. Dzięki nawoływaniom

Germanizacja zaboru pruskiego od 1871 r.

Rozwój szkolnictwa w *Galicji*.

Dietla, Sejm galicyjski uchwalił w r. 1866 statut *Rady Szkolnej Krajowej*. Mimo trudności stawianych przez rząd wiedeński, Rada Szkolna spolszczyła szkolnictwo średnie i wzięła się energicznie do organizacji szkolnictwa ludowego. W r. 1890 stanął na czele Rady *Michał Bobrzyński*, który gorliwie dbał o podniesienie poziomu naukowego tak szkół, jak i nauczycielstwa, o dobre podręczniki szkolne i o rozwój szkolnictwa ludowego. W r. 1913 w Galicji było już około 6.000 szkół ludowych, 22 seminarjów nauczycielskich i 138 szkół średnich, męskich i żeńskich. Ciężkie warunki gospodarcze i zależność od rządu wiedeńskiego wytworzyła w szkołach galicyjskich niestety zbyt ni lojalizm, a nawet serwilizm austriacki. 50-letnia działalność Rady Szkolnej oddała ogromne zasługi podniesieniu ogólnej oświaty w kraju, walce z analfabetyzmem oraz poczuciu uświadomienia narodowego i obywatelskiego szerokich warstw. Poza kompetencją Rady Szkolnej znajdowały się szkoły wyższe. Rozwój ery konstytucyjnej w Austrii umożliwił spolszczenie uniwersytetów galicyjskich w Krakowie (1860) i Lwowie (1871 — 1874). Obie te wszechnice, szczególnie Jagiellońska, doszły pod koniec XIX w. do świetnego rozkwitu. W r. 1873 powstała w Krakowie Akademia

Umiejętności, najwyższa instytucja naukowa polska.

Po wojnie japońskiej (1904 — 1905) Polacy z pod zaboru rosyjskiego zaczęli się usilnie domagać spolszczenia szkolnictwa. W 1905 r. młodzież polska urządziła strejk w szkołach średnich i wyższych, jako protest przeciwko szkole rosyjskiej. W październiku 1905 r. rząd rosyjski zezwolił szkołom prywatnym na wkład w języku polskim wszystkich przedmiotów. Oprócz: *języka, historii i geografji Rosji*, nie nadając im jednak żadnych praw. Te szkoły dotrwały do r. 1915, w którym po opuszczeniu Królestwa przez Rosjan zaczęto tworzyć nowe szkolnictwo. Prywatna polska inicjatywa na polu szkolnictwa ludowego miała mniej powodzenia z powodu trudności, stawianych przez rząd rosyjski. Szkoły wyższe t. j. uniwersytet warszawski i politechnika, tak jak rządowe szkoły średnie pozostały rosyjskie do 1915 r. i były bojkotowane przez większość młodzieży polskiej. W sprawie prywatnego szkolnictwa polskiego wytworzył się żywy ruch pedagogiczny i powstały nowe czasopisma, poświęcone sprawom wychowania jak: „*Wychowanie w domu i w szkole*“ oraz „*Nowe tory*“.

Polskie
szkolnictwo
prywatne
w Kró-
lestwie.

Pod koniec w. XIX liberalne hasła wolności odbiły się także w dziedzinie wychowawczej, jako zwycięstwo *indywidualizmu*. Podstawą tej teorii była pedagogika naturalna Russa, Pestalozzego i Spencera. Nowe formy życia gospodarczego w ostatniej ćwierci XIX w. pociągnęły za sobą znaczne zmiany również i w wychowaniu. Hasła te znalazły zwolenników głównie w Ameryce, z kąd nowe idee pedagogiczne zaczęły przedostawać się z końcem w. XIX do Europy.

Duży wpływ na teorię wychowawczą miał rozwój *pedagogiki wychowawczej* (eksperymentalnej). Najpoważniejsze w tym kierunku prace napisał *Alfred Binet* (1857 — 1911), zastosowawszy przy pomiarach inteligencji t. zw. testy (próby). Metodyka Bineta przyniosła w zakresie pedagogiki wiele cennych zdobyczy, które jednak ograniczały się tylko do wychowania dzieci niżej lat 14. Z polskich autorów w tym dziale pedagogiki były prace *Józefy Jotejkówny*, kierowniczkii prac doświadczalnych w Brukselli, *Anieli Szyćówny* († 1921) oraz *I. Wł. Dawida* (1859 — 1914).

Dotychczasowy system wychowania wywołał w drugiej połowie XIX w. krytykę, tak np.

ze strony szwedzkiej pisarki *Ellen Key* (1849 — 1926), która w swych szkicach „*Stulecie dziecka*“ wymagała od domu i szkoły naprawienia krzywd wyrządzanych dziecku. Prace jej były bardzo poczytne w Europie i wpłynęły na złagodzenie stosunku rodziców do dzieci. Twórcą systemu *pedagogiki socjalnej* jest współczesny filozof *Paweł Natorp* (ur. 1854) biorący pracę za podstawę wszelkiego wychowania. Najpoczytniejszym pisarzem pedagogicznym jest idealista Wychowanie *Fryderyk Wilhelm Foerster* (ur. 1869). Przedmiotem jego gruntownych prac (*Szkola i charakter*, „*Wychowanie obywatelskie*“ i t. d.) jest rozwijanie uczuć społecznych (gimnastyka współczucia). W kierunku tym pracowali również: znany pedagog niemiecki *Jerzy Kerschensteiner* (ur. 1854), a w Stanach Zjednoczonych *Wilson Gill*, zastosowując amerykański samorząd do szkoły oraz *Stanley Hall*.

Również w Ameryce, gdzie w zaciętej walce o byt mogą zwyciężyć tylko jednostki dobrze przygotowane do życia praktycznego stworzył amerykański filozof prof. *Jan Dewey* nowy system wychowania zwany w Europie „*szkołą pracy*“. Najważniejsze jego prace pedagogiczne są: „*Szkola i społeczeństwo*“ (1900) i „*Szkola i dziecko*“. Dewey wprowadził w swej szkole

doświadczalnej szereg zajęć fizycznych. Idee te zastosowano i w Europie (*Ker-schensteiner, Marja Montessori* i wielu innych). Wprowadzenie do programu szkolnego pracy ręcznej (*slöjdu*) miało zwolenników i krytyków, ożywiło jednak znacznie ruch reformatorski w pedagogice i wysunęło na pierwszy plan zasadę samodzielności ucznia.

„Szkoła
pracy“.

Wszystkie te nowe reformy szkolne miały za cel główny 2 idee przewodnie: *jedności szkolnej i doboru pedagogicznego*. Główną uwagę zwrócono na zaniedbane dotąd nauczanie elementarne. Hasło jednakowej szkoły elementarnej dla wszystkich bez różnicy pochodzenia i wyznania stało się w Europie, zwłaszcza po wojnie światowej, bardzo popularne. Szkoła taka elementarna czyli *powszechna* miała wychowywać dzieci od lat 7 do 14, oczywiście przy znacznej pomocy państwowej lub samorządowej. Takie szkoły powstały już w Stanach Zjednoczonych, krajach skandynawskich, Finlandji, Anglii i t. d. Zarzut, że uczniowie zdolniejsi są przy tym systemie porzuceni, rozwiązał *Sickinger*, urządzając równoległe klasy dla dzieci zdolniejszych. W zakresie szkoły średniej, której czas ma być zmniej-

Reformy
szkolne.

szony i lepiej wyzyskany, pomnożono typy szkół przez różne odcienie, od gimnazjum filozoficznego z językiem łacińskim i greckim aż do szkoły matematyczno-przyrodniczej. W końcu XIX w. powstały w Europie zachodniej nowe szkoły, mieszczące się po wsiach i dbające o indywidualny rozwój, tak fizyczny jak i moralny, swych wychowanków. Nieliczne szkoły tego typu nie wywarły większego wpływu, gdyż były dostępne tylko dla dzieci rodziców zamożnych. W Polsce pierwszą szkołą tego rodzaju otworzył znany pedagog i działacz społeczny ks. *Jan Gralewski*. Wszystkie typy szkół stają w w. XX dostępne i dla kobiet, jako następstwo wprowadzonego w życie społecznego i politycznego równouprawnienia. System *koedukacyjny* t. j. wspólne wychowanie chłopców i dziewcząt został w niektórych uczelniach przychylnie przyjęty. Na wyróżnienie zasługuje idea *uniwersytetu ludowego* t. j. wyższej szkoły dla młodzieży wiejskiej, której pierwszym twórcą był pastor duński *Mikołaj Grundtvig* (1793 — 1872). Uniwersytety te rozpowszechniły się w krajach, mających silny żywioł chłopski, jak Danja, Szwecja i Finlandja.

Przeszło stuletnia niewola polityczna Polaków nie pozwoliła na zastosowanie nowych kierunków pedagogicznych. Dopiero *Stanisław*

Szczepanowski (†1900), wychowanek szkół angielskich, zaczął nawoływać o reformę programuszkolnego. Prywatna szkoła polska w zaborze rosyjskim nie miała czasu marzyć o reformach, gdyż wszystkie wysiłki społeczeństwa były skierowane na uchronienie młodzieży od wynarodowienia. Dopiero powstanie niepodległego państwa polskiego dało sposobność dla nowoczesnej pracy pedagogicznej. Powstały w r. 1917 departament oświecenia Rady Stanu przekształcono w *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego* na całą Rzeczpospolitą, do którego prac wciągnięto wybitnych pedagogów, wprowadzono w szkolnictwie elementarnem szkołę powszechną, rozróżniczkowano typy szkolnictwa średniego oraz stosownie do zasad pedagogiki doświadczalnej położono nacisk na wychowanie w duchu moralnym i obywatelskim.

Nowe
prądy
w Polsce.

PRZEGLĄD CHRONOLOGICZNY.

Przed Narodzeniem Chrystusa.

820	Prawodawstwo Likurga
594	Prawodawstwo Solona.
426-346	Platon.
399	Śmierć Sokratesa.
384-322	Arystoteles.
336-323	Aleksander Wielki.

Po Narodzeniu Chrystusa.

39-100	Marek Kwintyljan.
354-430	Św. Augustyn.
768-814	Karol Wielki.
871-901	Alfred Wielki.
1348	Założenie niem. uniwersytetu w Pradze.
1364	Założenie uniwersytetu w Krakowie przez Kazimierza Wielkiego.
1400	Fundacja uniwersytetu krakowskiego przez Władysława Jagiełłę.
1431-1436	Sobór w Bazylei.
1450	Wynalazek druku.
1467-1537	Erazm z Rotterdamu
1 83-1546	Marcin Luter.
1492-1540	Jan Ludwik Vires.
1497-1560	Filip Melanchton.
1503-1572	Andrzej Frycz Modrzewski.

- 1507-1589 Jan Sturm.
1516-1574 Szymon Maricius.
1540 Założenie zakonu jezuitów.
1545-1563 Sobór Trydencki.
1556-1648 Józef z Kalasanzj.
1561-1626 Franciszek Bakon.
1564 Sprowadzenie jezuitów do Polski.
1592-1679 Jan Amos Komański.
1596-1650 Kartezjusz.
1632 1704 John Locke.
1550-1750 Upadek oświaty w Polsce.
1651-1715 Fenelon.
1663-1727 August Herman Francke.
1700-1773 Stanisław Konarski.
1712-1778 Jan Jakób Rousseau.
1715-1780 Condillac.
1724-1798 Bernard Basedow.
1734-1805 Eberhard v. Rochow.
1746-1817 Henryk Pestalozzi.
1758-1830 Jan Śniadecki.
1773-1792 Komisja Edukacyjna.
1776-1841 Jan Herbert.
1782-1852 Fryderyk Froebel.
1790-1966 Adolf Diesterweg.
1793-1872 Mikołaj Grundtvig.
1796:1857 Stanisław Jachowicz.
1798-1845 Klementyna z Tańskich Hofmanowa.
1803-1832 Uniwersytet wileński.
1805 Założenie liceum w Krzemieńcu.
1809-1869 Br. Ferd. Trentowski.
1820-1850 Ewaryst Estkowski.
1820-1903 Herbert Spencer.
1841 Założenie Tow. nauk pomocy przez
dr. Marcinkowskiego.
1849-1926 Ellen Key.
1857-1911 Alfred Binet.

- 1759-1912 I. Wł. Dawid.
1862 Reforma Wielopolskiego.
1866 Rada Szkolna Krajowa w Galicji.
1879-1897 Rządu Apuchtina.
1905 Prywatna szkoła polska w Królestwie.
1917 Departament Oświecenia przy Radzie
Stanu w Królestwie.

KONIEC.

258673

ODGŁOSY PRASY O SKRÓTACH.

Tegoż autora wyszły następujące prace
w wyd. F. Korna:

Skrót historii starożytnej, wyd. nowe, zupełnie
zmienione.

Skrót historii wieków średnich, wyd. trzecie.

Skrót historii nowożytnej, wyd. trzecie.

Skrót historii nowoczesnej, wyd. trzecie.

Skrót historii polskiej, wyd. czwarte.

POD PRASĄ:

Skrót pedagogiki ogólnej

Skrót pedagogiki praktycznej.

W JĘZYKU NIEMIECKIM:

Krakau im XIV Jahrhundert. Ein Beitrag zur
Geschichte des Magdeburger Rechts in Polen.
Marburg 1910.

KURJER LITERACKI. — Znana ze swej ruchliwości księgarnia warszawska F. Korna, zdołała w krótkim stosunkowo czasie, wydać cały cykl, czyli komplety skrótów historycznych Dr. E. Sokołowskiego; ostatnio zaś wydała „Skrót geografji Rzeczypospolitej Polskiej”, wyczerpująco opracowany przez p. Ludwika Gerarda; a nade wszystko wydała ona nader cenny „Skrót historii literatury polskiej od najdawniejszych czasów do teraźniejszej doby, opracowany przez Mieczysława Małczyńskiego z uzupełnieniami tegoż autora „Piśmiennictwa współczesnego”. „Jest to jedyny w swoim rodzaju „Skrót”, żywo przypominający „Rys dziejów piśmiennictwa polskiego” Lesława Łukaszevicza”, który z małej książeczki wydanej w 1836 r. na 93 stronicach, rozrósł się w szeregu wydań do rozmiaru dzieła na 877 str., wydanych po raz ostatni w r. 1866.

Na wzór tamtego, przestarzałego już dziś dzieła p. Małczyński stara się zapoznać studjujących literaturę z całokształtem dziejów piśmiennictwa ojczyznego, wprowadzając do „skrótu” swego nawet takich pisarzy, których pominęły podręczniki obszerniejsze i nie robiąc żadnych wypisów z prac ich, odsyła czytelników do samych utworów oryginalnych tych pisarzy. Jednym słowem, unikając szablonu i naśladownictwa innych autorów, — daje w tym „skrócie” nie tylko konспект-repetitorium, lecz i podręcznik, mogący służyć szerszemu ogółowi za skrótowy skorowidz-informator dziejów piśmiennictwa polskiego, zawierający bogaty materiał biograficzno-bibliograficzny.

W. K.

„Przegląd Światowy” № 4—1924 r.

Ruch wydawniczy.

Dr. Eugenjusz Sokołowski. Skrót historii nowoczesnej opracowany według najnowszych podręczników szkolnych. Warszawa 1923. Nakład księgarni F. Korna.

Na półkach księgarskich pojawił się Skrót (t. j. zwięzły podręcznik) historii nowoczesnej obejmujący dzieje powszechne od początku wielkiej rewolucji francuskiej w r. 1789 do zatwierdzenia granic wschodnich Polski przez Radę ambasadorów w 1923 r. Wszelkie szczegóły mniej znaczące prof. Sokołowski opuścił tak, jak i w poprzednich skrótach: historii starożytnej, wieków średnich, polskiej i nowożytnej, aby nie przeciążyć pamięci uczniów. Skrót historii nowoczesnej kończy autor następującymi słowami: „Trwałość obecnych stosunków politycznych jako wynik wojny europejskiej trudno jeszcze dziś określić. W każdym razie Polska uzyskała niezależność państwa z 30 mil. ludnością, a konstytucja liberalna daje wszelkie gwarancje rozwoju pomyślnego naszego narodu, który rozdarty i jęczący w niewoli przeszło 100 lat nie zapomniał swych haseł narodowych, dążąc do wolności okupowanej olbrzymimi ofiarami“. Skróty te mogą oddać nieocenione usługi naszej młodzieży przy przygotowaniu się do egzaminów.

„Rzeczpospolita“ № 162.—1923 r.

259673

GERARD I

Skrót ge

Skrót ge

Skrót geografii cz. III (Europa)

Skrót geografii Rzeczypospolitej Polskiej

Skrót nauki o Polsce współczesnej

MACIEJOWSKI J.:

Ogniem i Mieczem Henryka Sienkiewicza

Potop Henryka Sienkiewicza

Pan Wołodyjowski Henryka Sienkiewicza

Twórczość Henryka Sienkiewicza—Życie i dzieła.

MAŁCZYŃSKI M.:

Skrót historii literatury Polskiej

Uzupełnienie piśmiennictwa polskiego.

MROCZEK A. Prof.:

Skrót gramatyki francuskiej

Skrót gramatyki łacińskiej

Skrót literatury francuskiej.

SOKOŁOWSKI E. Prof. Dr.:

Skrót historii starożytnej

Skrót historii wieków średnich

Skrót historii nowożytnej

Skrót historii nowoczesnej

Skrót historii Polskiej

Skrót historii pedagogiki

TŁUMACZENIE DO WSTĘPNEJ NAUKI JĘZYKA

ŁACIŃSKIEGO T. M. Lewickiego.

*

*

*

WYDAWNICTWO KSIĘGARNI F. KORNA
W WARSZAWIE.

SKŁADY GŁÓWNE: ŁÓDŹ, Księgarnia „Czytaj”,
NEW-JORK, „The Polish News Agency” PARIS,
La Revue Polonia, WILNO, Wydawn. „Uniwers”.